

A RENDSZERVÁLTÁS MINT FRANCIA SZOKÁS

Soós Eszter Petronella

(politológus PhD-hallgató, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola)

(Boros Zsuzsanna: *Rendszerváltások Franciaországban*, L'Harmattan Könyvkiadó, 2011)

Boros Zsuzsanna új könyve sok szempontból hiánypótló mű a magyar piacon. Nálunk ez idáig nem igazán született olyan átfogó, tudományos igényű munka, mely történeti és politológiai szempontból is vizsgálja a nagy francia forradalom utáni intézményeket Franciaországban, de úgy, hogy nem kifejezett ambíciója az intézmények vagy az eseménytörténet szigorú deskriptív bemutatása, sokkal inkább a változások, az események logikájának, csomópontjainak a feltárása.

Mindebből az következik, hogy aki a francia történelmet és politikátörténetet, esetleg a forradalom óta lezajlott rendszerváltások részletes és aprólékos eseménytörténetét keresi, az nem jó helyen jár. Viszont aki az eseménytörténettel nagyjából tisztában van, és a mértékre, a mögöttes folyamatokra, és még egyszer, a változások logikájára keresi a választ, az nagyon is érdekes adalékokkal gazdagodhat.

Tanulmánykötetről lévén szó természetesen a szerzőnél a korábbi és jelenlegi érdeklődésének a homlokterében álló korszakok és témák élveznek előnyt, ami a kötet arányain világosan látszik. Így például a szöveg majdnem felét a Vichy-korszak első két esztendejének a vizsgálata teszi ki – Boros kandidátusi disszertációját is e témából írta, illetve később az alapján könyvet publikált (Boros, 1994). Ezt már csak azért is fontos tudni, mert a kötet legtöbb szövege korábban már megjelent folyóiratokban, vagy – miként az említett Vichy-fejezet – könyv alakban, ám ezeket most kiegészítette és átdolgozta, illetve logikai sorba illesztette őket (a tanulmányokban bőségesen megtalálható előre- és hátra-utalások is arról tanúskodnak, hogy a szerző nagyon tudatosan igyekezett „egységge gyúrni” a különálló írásokat).

A bevezető fejezetben Boros három rendkívül fontos kérdést jár körül: meddig tartott a francia forradalom, ezzel összefüggésben miért került sor olyan

gyakran politikai rendszerváltásokra Franciaországban, illetve miként csoportosíthatók az elmúlt kétszáz egynéhány év francia politikai rendszerei. Az első kérdésre Boros nem válaszol egyértelműen, noha a kötetben itt-ott azt sugallja, hogy azzal az értelmezéssel ért egyet, amely a forradalom végét az V. köztársasághoz, illetve azon belül is a 80-as évekhez köti. Ugyanakkor tisztességesen bemutatja az alternatív értelmezési lehetőségeket is: a III. köztársaság, Vichy, netalán az V. köztársaság megteremtése zárta le a forradalmat? A gyakori rendszerváltások problematikájára a szerző elsősorban a francia politikai kultúrában, az ideológiai és politikai megosztottságban keresi a választ, bemutatva azok máig ható működési mechanizmusait (itt hosszabban utalva a gaulle-ista alkotmányra is).

A könyv következő nagy egysége a XIX. századi politikai rendszerekről szól. Egy fejezetben kapunk képet arról a fejlődési ívről, amely az abszolút monarchiától a forradalmi rezsimen, az első császárságon, a restauráción, a júliusi monarchián, majd pedig a II. köztársaságon át vezet a második császársáig és a III. köztársasáig. E fejezet – mely egyébként az eseménytörténetet is megfelelően áttekinti – tömörségében is arra a rendkívül fontos szempontra hívja fel a figyelmet, hogy a francia fejlődésben a kontinuitást éppen a megszakítottság adja, továbbá a politikai-ideológiai megosztottság tartós, s tétje sokáig maga a rendszerváltozás volt. S amikor a köztársaság győzedelmeskedik, akkor sem véglegesen: Vichy a megszakítottság egy újabb pillanatát jelenti.

Ám a szerző több alkalommal is visszatér a kötetben arra, hogy Vichy esetében nem egyszerű német bábreszsimről van szó, hanem nagyon is olyan rezsimről, amelynek vannak organikus francia eszmei előképei; s mint ilyen, Vichy korántsem egyszerű történelmi baleset, melyet a német megszállásra hivatkozva le lehet rendezni. A kötet második részében Boros kimerítő történeti elemzésben támasztja alá ezen állítását, s nyilvánvaló az is, hogy – már csak terjedelme miatt is – a Vichy-fejezet a kötet forrásokkal és kutatómunkával leginkább alátámasztott, legalaposabb része.

A XIX. századi politikai rendszerekről szóló rész, illetve a Vichy-fejezet között további három, a harmincas évek, tehát a III. köztársaság végének az időszakával foglalkozó tanulmány olvasható. Az első, melynek címe: *„Dekadencia” és az 1930-as évek „szelleme”* azt a kérdést járja körül, hogy a III. köztársaság végén milyen válságjelenségek figyelhetők meg, azokat hogyan értelmezték a kortársak, a társadalmi törésvonalakat és vitákat miként képezték le a kormányzó és ellenzéki pártok (ha egyáltalán), ezek a pártok milyen programokkal léptek fel, mi legitímálta a III. köztársaság rendszerét, s végül mi vezetett el ahhoz az igényhez, hogy a válságjelenségek egy részét az intézményrendszer számlájára írják. Boros röviden arra is kitér, hogy a válságjelenségekre adott válaszokat érdemes Vichy és az ellenállás tanulmányozásakor is szem

előtt tartani, s hogy a háború alatti üléspontok korántsem jelentik azt, hogy az adott szereplők a III. köztársaság megítélésében is feltétlenül különböznek. Charles de Gaulle maga is egyike azoknak, akik az ellenállás kötelékében úgy vélték, hogy a III. köztársaság gyengesége vezetett az 1940-es gyors vereséghez. A szerző ugyanakkor kiemeli, hogy mások, akik ugyancsak osztották e téren a nézeteit, probléma nélkül vettek részt a Vichy-rezsimben (52. o.).

Boros ezek után külön fejezetet szentel André Tardieu munkásságának, akit az V. köztársaság szisztémájának méltatlanul mellőzött szellemi előfutáraként, sőt de Gaulle nézeteinek egyik formálójaként mutat be – hosszasan ismertetve Tardieu reformelképzeléseit és közírói munkásságát is, azon belül az Egyesült Államok rendszeréről készített művét, mivel az tekinthető az intézményekre vonatkozó nézetei egyik forrásának (59. o.).

A Kormányfők szemben a parlamenttel – Sikertelen rendszer-átalakítási kísérletek Franciaországban és Magyarországon az 1930-as években című tanulmány ismét csak a szerző „kiemelt terepe”, lévén Vichy mellett a másik kutatási területe a 30-as évek magyar parlamentarizmusa és pártrendszere. (Ezen összehasonlító tanulmány jelentőségére később még visszatérünk – egyébként ez az egyetlen olyan írásmű a kötetben, amely korábban nem jelent meg sehol.)

A kötetnek a forradalomtól Vichy-ig haladó ívét a két zárótanulmány némileg megborítja. *Am A riomi per* című tanulmány mégiscsak kötődik a Vichy-témakörhöz, így ha nem is került integrálásra (végül is hova lehetne?), a helyén van. Az utolsó tanulmány azonban (*Francia hadifoglyok Magyarországon a II. világháború alatt*) sok szempontból idegen test a kötetben, hiszen nem kötődik szervesen sem a kötet címében kifejtett témához, sem a kötet különálló fejezeteihez.

Sajnos a szerző befejezi részletes vizsgálódásait Vichy-nél. A II. világháborút követő átmeneti időszakról, a IV. köztársaságról, illetve később a gaulleista alkotmányról nem kapunk sem részletes képet, sem részletes elemzést, noha mint említettük, a kötet elején található fejezetekben e korszakokra is találhatunk releváns utalásokat (lásd *A rendszerváltások Franciaországban a forradalomtól az V. köztársaságig* című bevezető tanulmányt).

E kérdésekről létezik magyar nyelvű szakirodalom máshol, ráadásul nem is a szerző szakterülete – ugyanakkor muszáj nyugtáznunk, hogy a kötet logikája és dinamikája talán igényelné a későbbi korszakok részletesebb elemzését is. Igaz, egy könyv erenye gyakran éppen nem a befejezettsége, hanem az, hogy újabb kérdéseket vet fel az olvasóban. A továbbiakban röviden ezekre, a kötet által nyitva hagyott vagy felvetett a kérdésekre térünk ki.

AZ V. KÖZTÁRSASÁG MINT KOMPROMISSZUM ÉS A PARLAMENTI KÖZTÁRSASÁG SZELLEME

Közhely, hogy de Gaulle akarva-akaratlanul olyan stabil rendszert tudott teremteni 1958-ban, amelynek ma már nincsen igazi rendszerellenzéke (ezt Boros is nyugtázza). Ez alapján szokás kijelenteni, hogy a francia forradalom legkésőbb 1981-ben, az *alternance* megvalósulásával, a szocialista François Mitterrand hivatalba lépésével véget ért, hiszen abban a pillanatban a francia szocialisták is elfogadták a gaulle-ista intézményrendszert.

Az talán valóban kimondható, hogy a monarchia és a köztársaság formális szembenállásának a kérdése mára már megoldódott, ma már senki nem kívánja – legalábbis egy-két kisebb csoportosulást leszámítva – a köztársaság végét. Igen, az V. köztársaság rendszere sok szempontból szintézist teremtett a monarchikus és a köztársasági elemek között, ez adja stabilitását. De vajon végleges-e a gaulle-ista szintézis, s tartós-e az azt övező kompromisszum?

Kimondható-e, hogy az utolsó tudatos ellenzéki, érdemi rendszer-átalakítási kísérlet Mitterrand 1986-os választási reformja volt, amely látványos kudarcra és – taktikai okokból ugyan, de – hátraarccal végződött? Egyértelmű-e, hogy az államfői mandátum konszenzusos 5 évre rövidítése megfelel az alkotmány szellemének, mivel az elkerülni kívánt *cohabitation* (azaz, az a felállítás, amikor az elnök és a parlamenti többség eltérő pártokból kerül ki) rendkívül távol áll az eredeti gaulle-ista elképzeléstől? Aztán: mennyire változtatja meg a rendszer működését a Nicolas Sarkozy-féle alkotmányreform? Az, hogy évek óta napirenden van valamennyi listás, arányos mandátum bevezetése a Nemzetgyűlésben, nem megy-e teljesen szembe a gaulle-ista eszményvel, amely a választásban elsősorban a nép és a jelölt találkozását látja (mellesleg de Gaulle határozottan ellenezte a vegyes szisztémájú választási rendszert: „Márpedig a józan értelem, a hagyomány, a közérdek úgy kívánja, hogy a nemzetgyűlésben az országrészeket olyan személyek képviseljék, akiket választóik ismernek (...) csak az államfőt válassza az egész nemzet. Ami pedig azt illeti, hogy az egyes pártok országos viszonylatban használják fel a választókerületekben kapott szavazatmaradékokat, akkor ezzel a képviselők két fajtáját intézményesítenénk – (...) másik részük valamiféle titokzatos szavazategyűjtő csatornán keresztül kerülne be, mert ezekre tulajdonképpen nem szavazna senki.” – lásd de Gaulle, 1973: 691.).

Nem kívánjuk szétfeszíteni e recenzió kereteit, így nem is kívánunk kimerítő válaszokat adni a fenti kérdésekre, ezért csak egy rövid gondolatmenetre szorítkozunk.

Elnökválasztás előtt mindenki árgus szemekkel figyeli a jelölteket és a programokat, hogy vajon milyen javaslatokkal állnak elő az intézményrendszert illetően. Időről időre néhány jelölt eljut akár odáig is, hogy egy új köztársaság,

a VI. köztársaság létrejöttét ígérje. Megbontják-e ezek az ígérek az V. köztársaság szintézisét, az azt övező kompromisszumot? Mert hiszen világos, és Boros is utal arra, hogy a rendszer-átalakítási kísérleteknek a francia forradalom óta nagy hagyománya van, a forradalom vége pedig akkor mondható ki, amikor olyan tartós intézményrendszer jön létre, amelyet komoly forradalmi rendszerváltási igény nem zavar.

Vessünk egy gyors pillantást például a 2007-es elnökjelöltek hivatalos, a polgároknak a választási dossziében kipostázott szórólapjaira. A 12 hivatalos jelölt közül négy (!) egyenesen azt a vállalást vetette papírra, hogy VI. köztársaságot alapít (Ségolène Royal, Marie-George Buffet, Dominique Voynet és José Bové), miközben egy jelölt azt ígérte, hogy véget vet az V. köztársaság „antidemokratikus intézményeinek” (Olivier Besancenot).

Nézzük azokat a pontokat az V. köztársaság intézményrendszerében, amelyekkel e jelöltek elégedetlenek: a globalizációellenes Bové a köztársasági elnök hatáskörének szűkítését és a parlament hatáskörének növelését javasolja, a teljesen arányos választási rendszer és a polgárok által kezdeményezett népszavazás bevezetésével párhuzamosan. A zöldek jelöltje, Dominique Voynet ugyan ebbe az irányba tart, csökkentené az elnök hatáskörét, növelné a parlament kezdeményezési jogkörét, és eltörölné az úgynevezett blokkszavazást, az alkotmány 49-3. cikkelyét (e cikk lehetővé teszi a kormánynak, hogy úgy fogadtasson el szavazás nélkül egy javaslatot, hogy azt a bizalmi kérdéshez köti). Voynet ugyancsak kiállna a teljesen arányos választási rendszer, a polgárok törvénykezdeményezési joga mellett, és a parlamenti képviselők is csak egyszer lennének újraválaszthatók, továbbá nem lehetne más mandátumuk. A kommunista Marie-George Buffet népszavazást ígér a „modern és demokratikus” VI. köztársaságért, további kifejtés nélkül. A Forradalmi Kommunista Liga jelöltje, Olivier Besancenot azt ígéri, hogy bevezeti a teljesen arányos választási rendszert, továbbá erősíti a helyi és munkahelyi önrendelkezést. Végezetül pedig, a Szocialista Párt jelöltje, Ségolène Royal a mandátumhalmozás betiltását, a helyi demokrácia erősítését ígéri, illetve a polgárok részvételének növelését (állampolgári zsűri, bizottságok által).

Látható, hogy a fentebb említett, alternatív intézményrendszert ígérő jelöltek nagy része mérsékelt vagy radikális baloldali, illetve a politikai spektrum baloldalához kötődő jelölt. Ez azt jelzi, hogy az intézményrendszerre vonatkozó korábbi törésvonalak nem tűntek el nyomtalanul, a baloldal többek között szívesebben közelítene ismét a parlamentáris elemek nagyobb súlyát felmutató berendezkedéshez. Ugyanakkor az egyetlen nagy, esélyes párt jelöltje, Royal már óvakodik attól, hogy a hatalmi ágak közötti arányok eltolására vonatkozó explicit ígéreteket tegyen, noha máshol egyébként ő is világossá teszi, hogy a 49-3-as eltörlését favorizálná, és a mandátumok egy részét arányos rendszerben osztaná ki (például Royal, 2007: 255–256. és 263.). Érdemes azt is megje-

gyezni, hogy a végül megválasztott, a gaulle-ista utódpárt színeiben induló Nicolas Sarkozy szórólapján azt vállalta, hogy megvédi az V. köztársaságot, de az ő elnöksége alatt is sor került egy nagy alkotmányreformra, melynek során – hogy mást ne mondjunk – a 49-3. cikkely működését is megváltoztatták, úgy, hogy a kormány mozgásterét szűkítették (az intézményrendszer tekintetében Sarkozy is ambiciózus elképzeléseket fejtett ki máshol, például a *Vallomások* címmel magyarul is megjelent kötetében: Sarkozy, 2006).

Óvakodnánk attól, hogy mindebből most, és itt, messzemenő következtetéseket vonjunk le. Az ugyanakkor világos, hogy a korábbi intézményrendszerre vonatkozó ellentétek nem tűntek el nyomtalanul, a „konszenzus” fogalma még mindig csak a köztársasági államformára vonatkoztatható, a konkrét intézményrendszer tekintetében azonban inkább kompromisszumról beszélhetünk csupán – melynek ugyanakkor kis hangsúlyeltolásokkal a Szocialista Párt ma is része.

Ez azt jelzi, hogy komoly (az elnöki többségig vihető) rendszerváltási igény vélhetően valóban nem kerül elő mostanában a francia politikai vitákban. Ezen túlmenően persze a kisebb pártok és jelöltek arányossági követeléseinek is betudható, hogy egészen egyszerűen az a rendszer állna érdekében, miközben a nagyoknak kifejezetten hátrányos lenne. Így logikailag az is kimondható, hogy a kétfordulós abszolút többségi választási rendszer radikális átalakítása sem valószínű a közeljövőben, hacsak valamelyik nagy párt nem kíván eszmei okokból „politikai harakirit” elkövetni.

Nem lehet azonban nem észrevenni, hogy a politikai feszültségeknek az intézményrendszer megváltoztatása által történő feloldása olyan igény, amely minden bizonnyal ma is része a francia politikai kultúrának, noha talán nem olyan hangsúlyosan, mint korábban (miként azt Boros is nyugtázza a bevezető fejezet konklúziójában: „Nyilvánvaló az is – az utóbbi évtizedek példái alapján –, hogy a francia politikai kultúra fent jellemzett évszázados hagyományai a politikai, ideológiai, kulturális megosztottságról – ha változtak is – továbbra is léteznek, és kérdés, hogy az új konfliktusok megoldásában milyen szerepet töltenek majd be” – 18. o.).

FRANCIA–MAGYAR PÁRHUZAMOK

Rendkívül izgalmas gondolkodási utat nyit meg az olvasó számára a kötet *Kormányfők szemben a parlamenttel* című fejezete, amely mind a magyar, mind pedig a francia 30-as éveket az alapján vizsgálja, hogy kormányfői indítványok alapján milyen rendszer-átalakítási kísérletekre került sor. A konkrét kérdéskört azért találjuk nagyon izgalmasnak, mert álláspontunk szerint az összehasonlító francia és magyar vizsgálatokban mind történeti, mind pedig politológiai

szempontból sokkal nagyobb potenciál lenne annál, mint amit a jelenlegi magyar kutatásokban tapasztalhatunk.

Közhelyes megjegyzés, de gyakran hallani, hogy a magyar és a francia politikai kultúrában, politikai hagyományokban sok a hasonlóság (és nem feltétlenül a sztrájk intézményére gondolva). A Boros által is gyakran emlegetett francia megosztottság, a „két ország”-jelenség csak egyike azoknak az érveknek, amelyeket Magyarországon is gyakran hallani. A gyakori rendszerváltások is mindenképpen idetartoznak – rendszerváltásból Magyarország is megért jó néhányat a XX. század folyamán (a Monarchia rendszere, majd az I. köztársaság, a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak, a Szálasi-diktatúra, a II. köztársaság, a kommunista diktatúra, végül pedig a III. köztársaság – nem kevésbé impozáns lista, mint a francia rendszerváltások sora, és még csak nem is 1848-tól számoltuk őket!).

A gyakori rendszerváltások önmagukban nem alapozzák meg a hasonlatosságot, de az már igen, hogy – miként Franciaországban – az ellenzék, még ha rendelkezik is parlamenti képviseléssel, Magyarországon is igen gyakran rendszerellenzék, ahogy mind a franciáknál, mind a magyaroknál elő-előfordul, hogy politikai természetű problémáikat az intézményeknek tulajdonítják, s nem az intézmények működtetőinek. S kell-e emlékeztetnünk azokra a kortárs magyarországi vitákra, amelyek éppen akörül folynak, hogy megfelelő volt-e a rendszerváltás magyar alkotmánya arra, hogy alapja legyen közös dolgaink intézésének, s hogy a 2011-es alkotmányozási folyamat elvezethet-e egy olyan helyzethez, amikor az ellenzék ismét a rendszeren kívül pozícionálja magát, azaz új alkotmányt, új rendszerváltást ígér? Milyen köztársaság-konceptiók állnak majd szemben egymással? Egyáltalán, kitisztul-e a vita annyira, hogy e kérdések értelmezhetőek legyenek magyar viszonylatban is? Ha pedig nem megyünk ennyire messzire, akkor is felmerül az a kérdés, amely az V. köztársaság kapcsán a franciákat is foglalkoztatja: meddig V. köztársaság az V. köztársaság? Vajon az új magyar alaptörvény egyben új köztársaságot is alapít-e?

Ma még nem lehet tudni, hogy a mai parlamenti ellenzék valóban rendszerellenzék lesz-e, mint ahogy azt sem, hogy a következő években politikai törésvonallá alakul-e egyáltalán az alkotmányos berendezkedés kérdése. De ha ez történik, akkor a francia alkotmányos vitákból, azok történetéből, a francia rendszerváltások sorából, illetve később a gaulle-ista szintézisből akár a magyar politikai elit is meríthet, ha nem is megoldási mintákat, de politikai tudást mindenképpen. A kötet összehasonlító fejezetének ez ad aktualitást, még akkor is, ha nem kortárs politikai elemzésről, hanem történeti vizsgálatáról van szó.

Az összehasonlító szemponthoz kívánczik még egy apró megjegyzés is. Gyakorta hallani, hogy a II. világháború magyar kollaborációjának a kérdése tisztázatlan – nos, Vichy dolga Franciaországban is hosszú hallgatások, majd

viták tárgya volt. Mennyien voltak az ellenállók, mennyien voltak a kollaboránsok? Kollaboráns-e mindenki, aki nem akart mást, mint nyugodtan szán-tani, és nem ragadott fegyvert a németek ellen? Milyen arányú volt az önkén-tes, illetve a kényszeres együttműködés a náci Németországgal, továbbá a hazai hatóságok meddig mentek el az engedékenységekben azért, hogy megakadá-lyozzák a keményebb német beavatkozást? Ezek azok a kérdések, amelyeket magyar viszonylatban is feltehetünk, s gyakran fel is teszünk – így *A rendszer-változások Franciaországban* című kötet Vichy-fejezete azok számára is érdekes gondolatébresztő lehet, akiket elsősorban a magyar történelem kérdései fog-lalkoztatnak (és ha ebből a sajátos szemszögből vizsgálódunk, akkor már a *Francia hadifoglyok...* című fejezet sem tűnik annyira idegen testnek).

VÉGÜL

A könyv legnagyobb hibája nem róható fel a szerzőnek, annál inkább a kiadó-nak és a szerkesztőnek. A kötetet rendkívül igényes papírra nyomtatták, szin-te világít a sötétben, szép, tiszta – ám az olvasó szemét a legkevésbé sem kí-méli. És az ember olvasás közben akaratlanul is elgondolkozik azon, lehet-e vajon ennél kisebb, ennél nehezebben olvasható betűtípussal tördelni egy könyvet? Ám ha lehet, ha nem, e kötet esetében mégis érdemes megbirkózni a papírral és a betűtípussal.

IRODALOM

A 2007-es elnökválasztás jelöltjeinek szórólapjai.

Boros, Zsuzsanna (1994): *Vichy-Franciaország. A francia állam születése és a „nemzeti forradalom” első időszak*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

Boros Zsuzsanna (2011): *Rendszerváltások Franciaországban*, h. n., L'Harmattan Könyvkiadó.

De Gaulle, Charles (1973): *Háborús emlékiratok*, h. n., Gondolat.

Royal, Ségolène (2007): *Maintenant – Ségolène Royal répond à Marie-Françoise Colombani*, Hachette Littératures.

Sarkozy, Nicolas (2006): *Vallomások*, Budapest, Századvég.

Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur, <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur.5110.html>.